

שוויון זכויות: הלכה ומסורת

סוגיית שוויון הזכויות הינה נושא טעון ושנוי במחלוקת, ובפרט בנוגע למקומה בעולם ההלכה ובמסורה התורנית. כל נסיון לברר את שיטת היהדות בנושא זה, סופו לפגוע בפוליטיקה של הליברליזם, ובעיקר הפמיניזם, וכן בנטייה השמרנית שרואה בתפקידה לשמור על שלמות העבר. ובכלל שכמעט בלתי אפשרי למצוא אדם שאין לו דעה קדומה. כל המבקש להכנס בעובי הקורה בעניין זה צפוי להתקפה מכל עבר. אולם, גם אם לא נזכה להגיע לאמת, לפחות נבקש אותה, ונסתפק בתיאור מספר שיטות ודעות שמתוך כולן נוכל לשפוך מעט אור על סוגיית שוויון הזכויות.

שורשו של רעיון שוויון הזכויות בתרבות המערב של העידן המודרני בצרפת. עקרון ה-Égalité סובר שכל בני האדם שווים, ואין מעמדות בחברה—זוהי מורשת המהפכה הצרפתית של המאה השמונה-עשרה, אשר באמצעות האמנציפציה השפיעה על הקונגרס של ברלין כמאה שנים לאחר מכן, ואת פירותיה אנו קוצרים גם כיום, ואולי באופן משמעותי יותר מבעבר.

באירופה הצליח שוויון הזכויות להתקבל על רוב הוגי הדעות למורת רוחה של הכנסייה הקתולית. גם רוב ראשי האיסלאם דחו אותה מכל וכל. בארה"ב שימש שוויון הזכויות כאבן פינה לתנועה לזכויות האזרח שזכתה לשחרר את המיעוטים מהאפליה שסבלו ממנה במשך הרבה שנים ולהכניסם לחברב שלפני כן היתה סגורה בפניהם. וגם בעולם המחשבה היכתה השוויונות שרשים עמוקים והביאה לפיתוחם של הרלטיביזם המוסרי והאוטונומיה האישית אשר שניהם אינם לפי רוח היהדות.

בשנת 1857 הציע הסופר הצרפתי אלכסיס דה טוקביל (Alexis de Tocqueville) שרעיון שוויון הזכויות הולם את היהדות, מכיוון שהיא דת מונותאיסטית, כלומר, משום שיש רק א-ל אחד, גם בריותיו שווים זה לזה ללא אפליה ביניהם—וכדברי הנביא, "הלוא אֶב אחד לכלנו הלוא אל אחד בראנו" (מלאכי פרק ב). אבל באירופה המערבית גברה ידם של בעלי האליטיזם והם ראו בשוויון הזכויות את אחד הפירות הבאושים של הדמוקרטיה השוללת את ההצטיינות. גם הוגי הדעות המוסלמים דחו מכל וכל את השוויונות יחד עם הדמוקרטיה והאוניברסליות הזרות לרוח האיסלם המקורית. במדה מסוימת, התנגדות זו לשוויון זכויות התעוררה בהתקפת האיסלאם על מדינת ישראל ועל ארה"ב, כאשר הוענק לה התואר "השטן הגדול". בשנת 2003, קם נשיא מלזיה בקהל של חמישים ושבעה מנהיגי דת האיסלמיים והטיח דברים

כנגד עם ישראל: " אנחנו מתמודדים נגד עם שיועד לחשוב. הם שרדו 2000 שנה של פוגרומים לא באמצעות מכות נגד אלא באמצעות המחשבה. הם המציאו את הסוציאליזם, הקומוניזם, זכויות האדם והדמוקרטיה - כך שכל פעולה נגדם תיחשב מייד לאסורה. כך הם יכולים להנות משיוויון זכויות" ועוד דברים כגון אלה, ושכח שהוא ממש חוזר על דבריו של היטלר ימ"ש.

רעיון שוויון הזכויות כפי שהתפתח בארה"ב, היה באופן כללי לטובת היהודים. הוא גרם להתרחבות האפשרויות ליהודים לקחת חלק בחברה האמריקאית בחופש מוחלט. רעיון שוויון הזכויות, דומה למושג של "צלם אלקים", שהפך להיות אחת מעמודי המחשבה האמריקאית, והיה זה מקור ברכה לקהילה היהודית בארה"ב - ולק רק ליהודים אורתודוקסים, אלא לכל יהודי שהתגאה ביהדותו

האם יש מקור לשוויון זכויות בתורה? בקצרה: כן, אבל לא במקום יסודות אחרים ביהדות, וכעת נבאר זאת באריכות:

ראשית, נביא מספר מקורות אשר נראים כמצדדים בשוויון הזכויות:

* אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלקיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושטריכם כל איש ישראל:
טפכם נשיכם וגרך אשר בקרב מחנך מחטב עציך עד שאב מימך

* ברכות דף יז/א מרגלא בפומייהו דרבנן דיבנה אני בריה וחברי בריה אני מלאכתי בעיר והוא מלאכתי בשדה אני משכים למלאכתי והוא משכים למלאכתי כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתי כך אני איני מתגדר במלאכתי ושמא תאמר אני מרבה והוא ממעיט שנינו אחד המרבה ואחד הממעט ובלבד שיכוין לבו לשמי

* משנה סנהדרין פרק ד-משנה ה-- לפיכך נברא אדם יחידי, ללמדך, שכל המאבד נפש אחת מישראל, מעלה עליו הכתוב כאלו אבד עולם מלא. וכל המקים נפש אחת מישראל, מעלה עליו הכתוב כאלו קים עולם מלא. ומפני שלום הבריות, של א' יאמר אדם לחברו אבא גדול מאבך.

* ילקו"ש שופטים רמז מב -- מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ בין גוי בין ישראל בין איש בין אשה בין עבד בין שפחה הכל לפי מעשיו של אדם רוח הקדש שורה עליו

כעת נשאלת השאלה אם אמנם אפשר להכניס את שוויון הזכויות לתוך מסגרת היהדות, כמו שהבאנו לעיל, או שבאמת היהדות המסורתית פוסלת את שוויון הזכויות באופן עקרוני?

אחד המקורות הראשונים והמפורשים המתנגד לחלוקה למעמדות ודוגל בשוויון זכויות הוא מרד קורח וכל עדתו נגד במשה ואהרן:

"ויקהלו על משה ועל אהרן ויאמרו אלהם רב לכם כי כל העדה כלם קדשים ובתוכם הי' ומדוע תתנשאו על קהל הי'." אבל לבסוף ידועה מפלתו. נמצא שבסיפור זה מביעה התורה התנגדות לשוויונות מופרזת.

חשוב לזכור גם את מה שכתב הגר"ח מוולוז'ין בספרו "נפש החיים", בבואו לבאר את תוכן "שמע ישראל" עפ"י הזהרה. מבלי להכנס בעובי הקורה של הקבלה, הוא קובע שבקריאת החלק הראשון של "שמע" אנו נפגשים בפרדוקס של שני מושגים מנוגדים: מחד גיסא, הפסוק "שמע ... אחד" מורה על האחדות הפשוטה של האלקים, אחדות רדיקאלית הכוללת בתוכה את שלילת כל היקום; "אחד" הוא "אין עוד", שאין שום מציאות מבלעדי ה', acosmism. והפסוק שבא מיד אחר-כך, "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" מורה על הריבוי בעולם, שינויים על גבי שינויים, ודבר זה בא לידי ביטוי בהלכה, העוסקת דווקא בריבוי, כגון, "עשר קדשות הן, ארץ ישראל מקדשת מכל הארצות, וכו'" (משנה מסכת כלים פרק א), וכדומה. אין זה מענייננו כיצד מתישבים שני רעיונות מנוגדים אלה, אבל העיקר הוא שמנקודת המבט של הקב"ה כביכול, ("מצדו") הכל הוא "אחרות גמורה", ואילו מנקודת המבט של בני אדם ("מצדנו") אין דבר אחד דומה לשני, וזהו עיקר ההלכה. ולפי זה, אין שוויון פילוסופי ואף לא מעשי ביהדות.

בהתחשב בבעיה שלנו, יש לציין שכל צורה של שוויון זכויות קיצוני מובילה בודאות לרב תרבותיות קיצוניות, לשאט נפש משיפוטיות הגובל באבסורד, להתבוללות-- ובסופו של דבר, לנישואי תערובת. היהדות מעניקה חשיבות להבחנה שבין אלוקים ואדם -- פער אינסופי מפריד ביניהם-- וכן אדם ובהמה, יהודי וגוי, גבר ואישה, אדון ועבד, חכם ועם הארץ, כהן והדיוט. ללא הבחנות אלו, ההלכה חסרת משמעות. לפיכך, עלינו לסכם ולומר שהתורה אכן היררכית. עם זאת, יש לשים לב לכך שבהבחנות וברב-גוניות שזה עתה תארת, הראשון שבכל זוג נעלה יותר מהשני: אלוקים מעל האדם, האדם מעל לבהמה וכו'. עם זאת, יש לציין שהשני או "הנחות" מבין השניים אין נדחה לחלוטין או מאבד מערכו.

לפיכך, אלוקים גדול מהאדם לאין שיעור, אך האדם יכול ומצווה להדמות לו. זהו המושג של *Imatio Dei* המופיע בפסוק מפורש, כאחת מתרי"ג המצוות – "והלכת בדרכיו. כמו כן, אנו מוצאים בתהלים פ"ח שני פסוקים המבטאים הן את קטנותו ואי-חשיבותו של בן האנוש מחד, ומאידך – את גדולתו וחשיבותו בעיני בוראו. בפסוק הי' כתוב "מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו", אולם מיד אח"כ בפסוק ו', "ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר תעטרהו".

יוצא מכאן שהאדם עולה על הבהמה לאין ערוך, ואכן בבריאה זו הוענקה לו הזכות והחובה לשלוט בדגת הים ובעוף השמים – בכל החיות והבהמות. "ויברך אתם אלקים ויאמר להם אלקים פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ" (בראשית פ"א פס' כח): עם זאת, ההלכה אוסרת גרימת כאב

לכל יצור חי, כולל לצורות חיים נחותות, ורוב הראשונים רואים באיסור זה איסור דאורייתא ולא דוקא דרבנן. ניתן לפרש את הלכות הכשרות כהחזרה חלקית של הצמחונות שהיתה חובה, עד שבוטלה בידי ה' עבור נח לאחר המבול.

החלוקה המעמדית בין כהן, לוי וישראל מעניקה ערך רב יותר לכהן בהשוואה ללוי, וללוי בהשוואה לישראל, ומסיבה זו קודם הכהן בכל דבר ומקבל תרומה וביכורים ושאר הטבות גשמיות. בו בעת, מוטלות עליו הגבלות לא פשוטות כדוגמת האיסור לישא אישה גרושה או זונה ולהטמא למת ולטפל בקבורתו (אלא אם כן הוא משבעת קרוביו, שאז לא זו בלבד שמותר לו להטמא להם, אלא הוא מחויב בכך).

אין ספק כי תלמיד חכם עולה על כל יהודי ממוצע. זה האחרון נדרש לרחוש כבוד ולהעריך את התלמיד חכם, לתת לו את ה"עליה" המובחרת, לסייע לו בפרנסתו ובחיתון ילדיו וכו'. עם זאת, ההלכה מצווה על התלמיד חכם קוד התנהגות מחמיר, אשר עם הארץ אינו מחויב בו, כגון: "כשם שהחכם ניכר בחכמתו ובדעותיו, והוא מובדל בהן משאר העם--כך צריך שיהיה ניכר במעשיו, במאכלו ובמשקו ובבעילתו ובעשיית צרכיו ובדיבורו ובהילוכו..." (הלכות דעות, פרק ה', הלכה א')

הרמב"ם בפרק זהה' מציין עוד מספר דרכים בהן מכתיבה התורה לתלמיד חכם את דרכי הנהגתו: משאו ומתנו של תלמיד חכם צריך להיות באמת ואמונה, ועליו לעמוד בדיבורו. כאשר הוא רוכש דבר מה, עליו לשלם תמורתו מיד; גם כאשר ההלכה היא לטובתו במשא ומתן, עליו להיות מוכן לוותר על רווח לעתים בעת הצורך. דבריו מחייבים אותו, ואסור לו לרדת לאומנות לחברו. עליו להיות נאה יותר, מתוקן יותר, צנוע יותר. גם צורת הבעת הרגשות שלו אמורה להיות מאופקת ולעולם לא קולנית או מעוררת לעג. עליו להיות מהנרדפים ולא מן הרודפים, מהנעלבין ואינן עולבין. במילים אחרות, עם כל הכבוד שרוחשים לו ועל אף כל היוקרה המגיעה לו ביושר, מלאכת הקודש של התלמיד חכם אינה פשוטה ואחריות רבה מוטלת על כתפיו.

התנהגותו התקנית של תלמיד חכם שתארנו אינה מחייבת את האדם הפשוט, ואף אינה מעשית עבורו. בין במאכלו ובמשקו, בין בבעילתו או בעשיית צרכיו--קשה לדרוש התנהגות שכזו מאדם פשוט, על אף שהיינו רוצים שיתנהגו כך מרצונם (כפי שעושים חלקם לעתים קרובות).

בנוגע לאדון ולעבדיו הנרצעים. אין ספק שזו מערכת היררכית, אך הדאגה לרווחת העבד או השפחה מוטלת על האדון בצורה כה מכבידה עד כדי כך שאם, למשל, היה ביניהם רק כר אחד, על האדון לתת את הכר לעבדו. לכן, אומר ביטוי תלמודי מפורסם כי "כל הקונה עבד עברי, קונה אדון לעצמו".

ר' אהרון סולובייצ'יק זצ"ל סובר שאין לראות ברשות להחזיק עבד לגיטימציה לעבדות, אלא כניעה לחולשות האדם, כפי שהתורה מאפשרת לאדם לשאת אשת תואר בדיעבד—"לא דיברה התורה אלא כנגד יצר הרע".

ביחס ליהודים וגויים, אכן מדובר בבני אדם שונים. ההבדלה היא תפילה בה אנו משבחים את ה' על הבדלותיו: בין שבת לימי החול, בין אור לחושך ובין ישראל לעמים (אין צריך להפריז כאותם חכמים המדגישים את ההבדלים בין השניים ומייחסים הבדלים אלו לגורמים ביולוגיים, כמו רבי יהודה הלוי, ובמיוחד בעל התניא). רעיון "העם הנבחר" פותחה, הותקפה והתגוננה במהלך כל הדורות (לעתים קשה להמעיט בערכם של הבדלים אלו. לאחרונה שמעתי על יהודי שהועמד בשורה לפני חיילים נאצים אשר רצחו בקור רוח ובשיטתיות אנשים בזה אחר זה. אחד מחבריו היהודים לשורה הרים את ידו וביקש בקשה אחת מהאדם שבעוד רגע קט יהיה רוצחו: דקה וחצי לומר ברכה. החייל הנאצי נענה לבקשתו בחיוך מרושע. היהודי אמר את הברכה "שלא עשני גוי" והוסיף במהירות: "אני מעדיף להיות הקרבן ולא הרוצח"). אין ספק שניתן לצטט קטעים רבים מהגמרא המדברים על הלא יהודי בזלזול, אך אנו יודעים שהמאירי כותב בכמה מקומות בחיבורו הגדול "בית הבחירה" שכל האמירות הללו מתייחסות רק לעובדי אלילים אשר לא קיבלו על עצמם נורמות דתיות ואת חוקי הציביליזציה. לפיכך, המאירי דוגל בשוויון זכויות גדול יותר מאשר רבנים אחרים.

גברים ונשים. אני מתפתה מאוד לא להעלות נושא זה לדיון על הכתב (ואף לא על הבמה... ממספר סיבות משכנעות ביותר. ראשית, זהו נושא רגיש מאוד, ואין לי פתרון סודי שישיב את רצון כולם – כולל אותי... שנית, רבות נכתב אודות נושא זה, במיוחד לאחרונה, כך שניתן להשיג מומחים ישראלים לנושא בקלות ואין צורך לייבא אמריקאים כדי לקבל חוות דעת. לפיכך, אשתדל להמנע מלהענות לאתגר חזיתי, ובמקום זאת, אציע מספר הערות שוליים רק כדי להראות שכאן, בדיכטומיה זו כמו גם בקודמות, בעל היתרון אינו מותיר את חברו חשוף בצריח ופחות ערך.

ראשית עלינו לקבוע שישנו הבדל בין ערך ותפקיד. ידוע פסק הדין של בית המשפט העליון של ארה"ב ביחס להפלייה גזעית "separate but equal is unequal" בעברית: "שונים אך שווים אינם שווים". בארה"ב זה מקובל כדוגמה, ה"אני מאמין" בנוסח חילוני. אולם, לגבי נידון דידן, "לא מפיהם אנו חיים". רבים, ואנכי ביניהם, מקבלים את ההכרעה הזאת לגבי גזע – אבל לא לגבי דת. הגמרא במסכת פסחים מלמדת ש"השוה הכתוב איש לאישה לכל עונשין שבתורה". זאת אומרת שביסודו של דבר, גברים ונשים אחראים במידה שווה לאופן בו הם מנהלים את חייהם. אך שיוויון ערכי אין פירושו שוויון תפקידי. כאן התפקידים אותם מטילה התורה על גברים ונשים יוצאים מנקודת הנחה שונה לגבי תפקידו של כל מין. התורה מקבלת כהנחה מוסכמת שקיימים הבדלים בסיסיים בין גברים לנשים, ולפיכך, ההלכה מטילה תפקידים שונים על כל אחד מהם. לפיכך, עצם הפרדתם של נשים וגברים בבית הכנסת, לדוגמה, אינו אומר שנשים טובות

יותר מגברים או גברים טובים יותר מנשים. הם שונים – אך שווים. שניהם נבראו בצלם אותו האלוקים, וקבלו אותה התורה בהר סיני.

אך אם כן נשאלת השאלה: מדוע יש מצוות שאין נשים חייבות בהן? ומדוע יש הגבלות אחרות בין שני המינים? על השאלה הראשונה ידוע לכל הסברו של האבודרהם, שהאישה ממונה על ביתה והתורה לא רצתה להטריח אותה לקיים מצוות עשה שהזמן גרמא, אבל כל מצוות שאין הזמן גרמא נשים חייבות בהן. וכן הועלו כמה השערות אחרות כדי לנמק את ההבדל ההלכתי הבסיסי הזה.

לגבי השאלה השנייה, על דינים אחרים שלכאורה הם אפלייה פשוטה כמשמעה - רובן מנומקים על-ידי חוקים וגדרים על שמירת הצניעות. התורה מכירה הטיב את חייו הפנימיים של האדם, בין אם הוא זכר או נקבה, ולכן שמרה על טהרת היחיד והציבור. מכל מקום, יהיה הנימוק מה שיהיה, בסופו של דבר אין ספק שאף כי יש שוויון יסודי אבל למעשה יש היררכיה ביחסי האיש והאישה.

אין ספק כי החברה המודרנית שינתה את תפקידיהם המיוחדים של הגברים והנשים, ובמקרים מסוימים אף עמדה על כך שלא יהיו תפקידים המיוחדים לאחד המינים. אך אנו ממשיכים לחיות על פי תקן שנקבע על ידי דורות קודמים של צדיקים וצדקניות, בבטחון שהבדלים אלו מותאמים להבדלים הבסיסיים שבין המינים. הגמרא במסכת כתובות מביא מספר התחייבויות הדדיות של הבעל והאישה זה כלפי זה, כולל כמה הנשמעות "מודרניות" להפליא, אך הן נדירות ואין מאפיינות את אורח החיים היהודי לאורך הדורות.

לפני זמן לא רב, פרופסור דן אלעזר ז"ל – שאינו יהודי אורתודוקסי "רשמית" – סבר שאין לישראלים עניין רב בשוויון זכויות בבית הכנסת. לדעתי הוא צדק – אך אין זה מפקיע את הצורך לדון בסוגיה כולה כאן בישראל, כי מי יודע מה יוליד יום.

כולנו חשים שזהו נושא רגיש במיוחד. רק לפני מספר שנים, נשיא אוניברסיטת הרווארד נאלץ להתפטר מכיון שהעז לנגוע בפרה הקדושה של שוויון רק בגין שאלה ששאל שכמה מהפרופיסורים דרשו אותה לגנאי. לא צפינו לראות קנאות חילונית בצמרת של האוניברסיטאות בארה"ב, עד כדי כך שהפקולטה וועד הנאמנים של אותו מוסד ללא תקדים חרמו ופיטרו את הנשיא על שההין להציע שראוי לבדוק מבחינה מדעית אם אמנם ומדוע יש ונשים מפגרות במדע ומתמטיקה ברמה גבוהה. על הצעה פשוטה בלבד -- רק בקשה לדעת אם זה נכון שנשים וגברים אינם שווים במקצוע מיוחד – על זה דנו ברותחים בן אדם חשוב. הוא ראוי להוקרה על שהיה לו את האומץ לומר את הדברים; אוניברסיטת הרווארד ראויה לבוז על כך שנכנעה ללחצים ופיטרה אותו בעקבותיהם. כל כך רגיש ועדין הנושא של שוויונות בין גברים לנשים.

(לפני שנים רבות, זמן לא רב לפני מותו, סיפר הרה"ג רבי אליעזר שך זצ"ל על תלמיד שהפציר בו להחליף את עבודתו; הוא מצא עבודה חמורה בבית ספר לבנות, וחש שמגיע לו

ללמד בנים. הרב שך הבטיח לו אושר נצחי בעזרת הנשים. המורה המסכן היה מדוכדך לשמע העובדה שעליו לשהות לעולם ולעולמי עולמים ב"עזרת הנשים" בבית הכנסת. כמובן שלא לזה התכוון הרב, אלא שבגין המצוה שלימד תורה לנשים, יזכה "בעזרת הנשים", כלומר, בעזרתן ממש, לקבל שכר גדול בעולם הבא. (האם יכול להיות משהו גרוע יותר עבור טיפוס אנטי-שווינוני מובהק?)

השאלה הבולטת ביותר בסוגיה שלנו היא ענין תלמוד תורה לנשים. לא ארחיב את הדיבור בנושא זה שכבר דשו בו נימושות, רק ברצוני להביא מספר הערות שלדעתי הן חשובות לעניינו, שוויון הזכויות.

המשנה בסוטה ג: ט מביאה בשם שניים מגדולי התנאים דעות שונות לגבי לימוד תורה על-ידי נשים: בן עזאי, חייב אדם ללמד את בתו תורה, ואילו רבי אליעזר אומר, כל המלמד את בתו תורה, כאלו מלמדה תפלות. במשך הדורות גבר האיסור על החיוב, ואם כי במקרים בודדים היו גם נשים שלמדו תורה ואף לעתים נפסקה הלכה כמותן בתלמוד ובפוסקים משך הדורות, רוב רובן של הנשים נשארו ללא סיכוי ללמוד תורה – ניתן לומר שהיו "עגונות מן התורה" או "עגונות שכליות" שלא ברצון – עד התקופה של האישה הגדולה שרה שנירר ע"ה. בזכותה, פסקו כמה מגדולי הפוסקים במאה ה-19 שמותר ואף כדאי ללמדן תורה שכתב – אבל לא בוטל האיסור על נשים ללמוד תורה שבע"פ.

אולם אף על פי שרוב הפוסקים והרבנים בחרו לקבל את דעתו של רבי אליעזר, היו גם כאלה שצדדו בעד בן עזאי ואמרו שהדעה שהביע רבי אליעזר היתה בגדר "עצה טובה" ולא פסיקת דין או הוראת בית-דין. מבין אלה היה הגדול שבדורנו, מו"ר הגאון רבי יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק זצ"ל שהתייחס לענין לימוד תושבע"פ לנשים כאחת מהשאלות ההיסטוריות והאוניברסליות שהן מעבר לשאלות ההלכתיות הרגילות, בהן ניתן לדון בכל ב"ד וב"ד. השאלות ההיסטוריות האלה כוללות: הגירתם ההמונית של יהודי אירופה לארה"ב; לימוד "תורה ומדע"; ההצטרפות לתנועה הציונית; ו-ת"ת לנשים. אין לערב שאלות מסוג זה עם הלכות אחרות אשר יהיו חשובות מאוד גם ליחיד וגם לציבור.

מה היה גורלם של בעיות-על אלה? ההגירה לאמריקה הוכיחה בסופו של דבר שהיא שאלה של פקוח נפש לרבים מבני העם היהודי. וכן הציונות שבזכותה ניצלו מיליונים מן התופת הנאצית. על שתי שאלות אלה אמר הרב שההשגחה העליונה פסקה את השאלה לקולא (וראוי להזכיר כאן את אמרתו השנונה של סבו הגדול ר' חיים מבריסק שנטה להתיר אכילה בימי צום ואפילו ביום הכפורים לחולים מבלי לדייק יותר מדי בדרגת החולי, וכששאלו אותו מדוע הוא מקל כל כך באיסור אכילה בימי צום, אמר שהוא לא מקיל באיסור אכילה אלא מחמיר במצוה של "ושמרתם את נפשותיכם", דהיינו פיקוח נפש).

כמו כן, גם מקומה של סוגיית "תורה ומדע", כלומר לימוד "חכמות חיצוניות", נמצא מעבר לשאלות היומיומיות הבאות לשולחן הרב לפסוק מה הדין. זוהי סוגיה מסובכת וכתבתי עלזה באריכות, אבל אין זה מקומו.

ומכאן לשאלת השיויונות של אנשים ונשים לגבי מצות תלמוד תורה. הרב טוען: בדור בו נשים הגיעו לדרגות רמות בכל המקצועות החול – כגון ברפואה, במתמטיקה, במשפטים, באוניברסיטאות, וכדומה, אם לא ילמדו תורה בעמקות דומה או כמעט דומה יבואו להשוות הישגיהן האדירים במקצועות אלה להישגיהן הדלים בתורה – וזה יהיה אסון לכל בית ישראל ויוביל לידי התרופפות של הזיקה לתורה בממדים נוראים. וחבל שכך היה למרבה הצער במשך הדורות שלנו כמעט עד היום הזה.

הרב היה נאה דורש ונאה מקיים. הוא למד תורה עם שתי בנותיו ברמה גבוהה. בצעירותו כשנתמנה לתפקיד רבה של הקהילה היהודית בבוסטון, יסד "ישיבה קטנה" שם למדו תורה גם בנים וגם בנות – באותה תכנית לימודים, כולל גמרא. אם יורשה לי להביא ראיה מנסיוני האישי -- לפני שנים מספר כששמשתי כנשיא האוניברסיטה וראש הישיבה, נאמר לי שהתלמידות בשטרן קולג' מתמרדות ושככוונתן להפגין. שאלתי: מדוע? מה הן רוצות? הדרישה שלהן -- אין קורסים בתלמוד! בדרך כלל איני מפחד מפני הפגנות של סטודנטים שהיה דבר שבשיגרה באוניברסטיות בארה"ב, אבל את הדרישה הזאת קיבלתי בשמחה. הגבתי: "אני מוכן להצטרף אליהן...". כמובן, הסכמתי ותיכף ומיד התקשרתי עם מורי ורבי הרב זצ"ל להודיע לו מה קורה. תשובתו היתה מידית: "אני מתנדב להעביר את השעור הראשון!" וכך באמת היה -- תוך שבוע-שבועיים לווייתי את הרב למרכז העיר לקמפוס של מכללת שטרן וביקשתי מהרב לשאת דברים כהקדמה למסכת ברכות. היה זה באמת אירוע היסטורי.

ועוד: אצלנו בישיבה אוניברסיטה בניו יורק הכנסנו בשנים האחרונות תוכנית לאלה שסיימו תואר של ארבע שנים רגילות בהתמחות בלימודי יהדות. בתוכנית חדשה זו קיבלנו רק את המצוינות שכבר טעמו טעם לימוד בשי"ס. שם לומרים גפ"ת כל היום, וה"למדניות" בהן בדרגה גבוהה מאוד ומקבלות מלגות לא פחות מן התלמידים ב"כוללים" שלנו. (על אלה ראוי להשתמש בשינוי קל מה שהזכרנו לעיל: "השוה הכתוב איש לאשה לכל המצוות של לימוד התורה" -- ולא רק ל"עונשין שבתורה"). ראייתי כמה מהתלמידות האלה וחקרתי ודרשתי לגבי המוטיבציה שלהן -- שמא ברצון להיות "רבנים"? התשובה לא איחרה לבוא: הן השתוממו על התמימות שלי, ואמרו: הלא אתה (כלומר -- אני) לימדת אותנו כל השנים שההישג הכי-נשגב בחיינו הוא ללמוד תורה, ואיך יעלה על דעתך שכל העמל שלנו הוא רק לשם "פרנסה" או התנשאות? ביקשתי מהן סליחה וברכתי אותן... למחרת נודע על השעור הזה וקיבלתי מסר טלפוני מהרב _____ שהיה מראשי "אגודת הרבנים" וגם "אגודת ישראל" שתבע ממני מדוע "הרשיתי", להרב לעשות מה שעשה. אמרתי לו שאני תלמידו ולא עליו לציית לי אלא להפך, ועוד -- אני מסכים איתו לחלוטין. כשסיפרתי על זה להרב, הוא חייך ואמר: מדוע לא שאלת אותו

האם בנותיו לומדות חומש בסמינריון של "בית יעקב", ואם יענה בחיוב, תוסיף לשאול אותו האם לומדות חומש עם רש"י. כמובן שהן לומדות. "רש"י הוא תורה שבכתב? הלא הוא מצטט תמיד מתורה שבעל פה..."

באותו פרק נזכרתי בדו-שיח בין הרב ברוך אפשטיין זצ"ל, מחבר ספר "תורה תמימה" על החומש, עם דודתו שהיתה אשתו השנייה של "הנצי"ב". הדודה התלוננה על הרבנים והפוסקים שסרבו להעניק חינוך בש"ס ופוסקים לנשים. הרב אפשטיין תמך בשיטה שהיתה שלטת בכל העולם היהודי, ועל כל ראייה שהוא הביא, הגיבה בראיות כנגדו. כמובן, הויכוח לא בא לידי פתרון והלך ונמשך ללא בירור סופי. שום צד לא הודה לצד שכנגד... הרב אפשטיין עמד על דעתו ללא פשרה, והדודה היתה שקועה כמעט במרה שחורה על גורלה המר, וצמאונה ללמוד תורה נשאר ללא רוויה. הצטערה על כך עד סוף ימיה. כמה תוגה, כמה עינוי הנפש, סבלה אותה צדקת שנפשה חשקה בתורה -- ואין מושיע לה.

אשרנו ומה טוב חלקנו שגם במדינת ישראלו גם בגולת ארה"ב, התחלנו להכיר בצורך לחנך את בנותינו בכל ענפי התושבע"פ. אין זה קשור בשום אופן לפמיניזם הכללי. זה ענין של חינוך תורני והויכוח כולו לשם שמים. לפעמים אני תמה לעצמי: מי יודע כמה רווח היה בא לעם ישראל לו היינו מחליטים מלכתחילה שלא להזניח חצי מכוחו האינטלקטואלי של העם במשך יותר מאלפיים שנה, וחבל על דאבדין!

סוף דבר: האם היהדות מקבלת או דוחה את העקרון של שוויון? התשובה: לא זה לגמרי ולא זה לגמרי. הכל תלוי בהלכה ספציפית על כל מקרה של שוויון, וכמו כן על הסביבה ועל דיון אם זה גורם לקידוש השם או ולחילול השם.. הכל במידה, וכל מקרה ראוי לדיון בכובד ראש.
